

Luftfotografiets vej til succes

*af forskningsbibliotekar, cand.mag.
Mette Dahl Hansen*

Det Kongelige Biblioteks nye luftfotoportal "Danmark set fra luften – før Google" er en succes! Efter bare seks uger i luften var over 20.000 fotos blevet placeret korrekt af portalens brugere. Det svarer til godt 50 % af de luftfotos fra Fyn og de omkringliggende øer, der i første omgang blev gjort tilgængelige online. Mens portalen endnu var i støbeskeen var ikke alle lige overbeviste

om, at der ville være interesse for endnu et projekt, der baserede sig på brugernes (frivillige) arbejde – såkaldt *crowd sourcing*. Men portalens besøgstal har gjort enhver tvivl til skamme. Knap 100 år efter Det Kongelige Bibliotek erhvervede sine første luftfotos, har luftfotografiet ikke mistet sin evne til at fascinere publikum.

Luftfotografier kan deles i to kategorier: lodfotos og skråfotos. Mens lodfotoet, der er karakteriseret ved at være optagelser fra stor højde af store områder, blev udviklet til kortlægning, planlægning og ikke mindst militære formål,¹ har skråfotoet en helt anden historie. Traditionelt set er skråfotoet et foto i fugleperspektiv af enkelte gårde, huse og virksomheder eller panoramabilleder af hele byer, hovedsageligt optaget med salg til private for øje.

Det Kongelige Bibliotek har gennem de seneste årtier overtaget en lang række

Klassisk skråfoto af Damgaard i Glamsbjerg på Fyn. Sylvest Jensen Luftfoto (1939); Det Kongelige Bibliotek, Luftfotosamlingen.

Lodfoto over del af Nyborg på Fyn. Sylvest Jensen Luftfoto (1951-1955); Det Kongelige Bibliotek, Luftfotosamlingen.

fotoarkiver fra både offentlige institutioner og private firmaer, og Luftfotosamlingen består i dag af omkring 5,2 millioner enheder (negativer og positiver). Men hvor lodfotosamlingen kun udgør omkring 1,7 millioner enheder i Luftfotosamlingen, står skråfotosamlingen for hele 3,5 millioner enheder.² Tallet vidner om den enorme succes, som de private luftfotofirmaer havde i midten af det 20. århundrede, hvor alle måtte eje et billede af den fædrene gård, det nybyggede hus eller af familiens virksomhed.

Nordisk Luftfoto, der bl.a. stod bag illustrationerne til værket *Større danske Landbrug*, var det første private luftfotofirma på det danske marked. Firmaet blev etableret af Eskild F. Jensen i slutningen af 1920'erne, og få år efter fulgte *Nowico* og *Aero Ekspres*, der ligeledes optog billeder på bestilling. Markedet blev dog først for alvor åbnet i 1935, hvor en ny fotograf med et nyt forretningskoncept bød sig til: *Sylvest Jensen Luftfoto*. Viggo Sylvest Jensen optog ikke billeder på

bestilling, men overfløj og fotograferede i stedet et område systematisk. Alt sammen med henblik på efterfølgende opsøgende salg af billederne.³

Konceptet var enkelt: Efter et område var overfløjet, og de udvalgte gårde og huse fotograferet, blev der fremkaldt prøvebilleder i sort/hvid af de enkelte ejendomme. Med prøvebillederne i hånden opsøgte firmaets repræsentanter derefter ejerne af de fotograferede ejendomme. Ønskede ejeren at købe billedet, blev farver på bygninger, tag, vinduer etc. noteret på prøvebilledet. Der blev så fremkaldt et sort/hvid billede i den ønskede størrelse, og dette blev efterfølgende håndkoloreret. Ønskede kunden ikke at få møddingen eller vasketøjet op at hænge på væggen i den fine stue, blev sådant naturligvis bortretoucheret. Viggo Sylvest Jensen var ikke selv den fødte sælger, men han fik snart engageret både familie og venner i det opsøgende salg, og det gik forrygende.⁴ En overgang virkede markedet nærmest umætteligt.

*Prospekt af Lunds-
gaard, Stambuus i
Fyen ca. 1770.
Müllers Pinako-
tek, Det Kongelige
Bibliotek, Kort- og
Billedafdelingen.*

Sylvest Jensen Luftfoto fotograferede i årene 1936-38 først gårde på Sjælland og øerne. Derefter kom turen i 1939 til Fyn og en del af Jylland. Krigen satte imidlertid en stopper for den videre fotografering, men efter krigen kom Sylvest Jensen dog snart i gang igen, og mens firmaet før krigen især havde koncentreret sig om de større gårde, kom de mindre brug nu også med. Resten af Jylland blev fotograferet og samtidig blev de områder, der var kommet med før krigen, fotograferet igen.

Firmaet fik hurtigt konkurrence. Kort før krigen blev *Aalborg Luftfoto* etableret, og i 1948 stiftedes *Dana Luftfoto* (det senere *Odense Luftfoto*) og *Kastrup Luftfoto*. Alle firmaer, der – som Sylvest Jensen – arbejdede med fotografi af private gårde, huse og virksomheder med henblik på opsøgende salg,⁵ På trods af konkurrencen var det en årrække en lukrativ forretning for dem alle – salget gik over al forventning.

Men hvad lå egentlig bag luftfotografiets store succes? Længe inden *Sylvest*

Jensen Luftfoto kom på vingerne, havde andre vist, at der var et marked for denne type billeder, og trådene kan trækkes langt tilbage i historien.

Tilbage i det 16. og 17. århundrede kom det på mode blandt Europas kongehuse og adel at få fremstillet stik og malerier af slotte og herregårde i slægtens eje. Efter Reformationen havde kunsten fået en ny rolle: Kunsten var ikke længere kun et redskab til at prise Gud, men blev nu også et propagandamiddel til at forherlige riget og kongen. Arkitektur og kunst skulle vise rigets storhed og elitens magt. Kunsten blev et redskab til selvscenesættelse, og da der med renæssancen samtidig opstod et ønske om at afbilde verden så virkelighedsnært som muligt, ikke mindst på den todimensionelle billedflade, var vejen banet for slots- og herregårdsprospekterne. Med virkemidler som dybde- og rumillusion vandt perspektivkunsten frem og hjalp til at opfylde kravet om præcis gengivelse af renæssancebygningernes detaljerigdom, og målet med billederne var

at vise slægtens formåen i al dens magt, prægt og vælde.⁶

Efter en voksende interesse for landets historie og topografi i det 17. og 18. århundrede – en interesse, der bl.a. resulterede i værker som *Den danske Atlas* og *Den danske Vitruvius*⁷ – var prospekter og herregårdsmalerier blevet almindelige. Men det var stadig forbeholdt samfundets øverste lag at få foreviget slægtens ejendomme. Almuen havde hverken råd til eller interesse i den slags luksus. Hvorfor dog spille penge på at få foreviget en gård eller et hus, man ikke ejede, men kun fæstede? Det var først efter at landbore-formerne, udskiftningen og især overgangen til selveje havde ført til voksende standsbevidsthed, og ikke mindst velstand hos landbobefolkningen, at dørene blev slået op for et nyt marked.

Omkring 1865 dukkede de første gårdmalere op. Mange gårde fik i disse år nye stuehuse og avlsbygninger, og det førte uden tvivl til en øget interesse for at få gården foreviget. Man ønskede at vise, hvem man var, og hvor man hørte til, ligesom landets fornemme slægter havde gjort det i århundreder. Med inspiration hentet i det romantiske og nationalromantiske slots- og herregårdsmaleri blev gårdmaleriet hurtigt noget, der hørte sig til. Hængende på væggen i den fine stue blev billedet af gården et symbol på, hvad familien havde opnået, og en fast del af en mindekultur under hastig udvikling.⁸

Mange af gårdmalerne var omrejsende, der drog fra egn til egn og falbød deres arbejder. Til tider var billederne bestillingsarbejder – f.eks. som gaver til bryllupper, sølvbryllupper eller til hvert af børnene, men oftest blev billederne til udelukkende på malernes eget initiativ. Eventuelt køb og pris blev først forhandlet, når billedet

lå færdigt. Måske under trussel om, at hvis gårdens eller husets ejer ikke købte billedet, rev maleren det i stykker og smed det i komfuret!⁹ Med andre ord var Sylvest Jensens salgsteknik ikke ny; gårdmalerne havde i årtier benyttet sig af samme taktik.

Malerierne var gerne i en let naivistisk stil, og kompositionen stereotyp med en velholdt gård i centrum, en velplejet have og måske et Dannebrog kækt vajende fra en flagstang i forhaven.¹⁰ Det var bygningerne, og ikke det omkringliggende landskab, der var i fokus,¹¹ og malerierne var ikke dokumentariske. Man afbildede ikke huller i tagene, skæve vægge, møddinger eller rod, og ønskede husets frue at få den endnu ikke anlagte have med på billedet, kunne det nok også lade sig gøre.¹²

Ofte var gårdmalerne rene amatører, der bare tjente lidt ekstra på at male, og kvaliteten af billederne var derefter. Kunstnerne havde ofte problemer med perspektiv og proportioner, og billederne bar præg af at være malet med lineal og efter skabeloner.¹³ Alligevel var der enkelte, der i gårdmaleriets storhedstid fra omkring 1880 til 1950 formåede at leve af deres arbejde.¹⁴

Ikke overraskende varierede prisen for malerierne. Ikke kun efter kunstnerens evner, men også efter landbrugets konjunkturer. Alt andet lige var det jo nemmere at få en god pris for sit billede i gode tider end i dårlige. Vi kender enkelte priseksempler: Maleren David Guldborg tog i 1947 mellem 20 og 25 kr. for en tuschtegning, og i 1965 kostede et maleri mellem 45 og 65 kr.¹⁵ Ifølge Danmarks Statistik svarer det i nutidige priser til ca. 4-500 kr. for en tuschtegning og fra ca. 430 til ca. 580 kr. for et maleri.¹⁶

Allerede fra slutningen af 1800-tallet kom en ny faggruppe ind på det, der hidtil

Typisk horisontbillede af gård i Glamsbjerg på Fyn. Odense Luftfoto (1950); Det Kongelige Bibliotek, Luftfotosamlingen.

havde været malernes domæne, nemlig de professionelle fotografer, men underligt nok kom det almindelige fotografi aldrig til at udkonkurrere gårdmaleriet. Det var først med luftfotografiet, at gårdmaleriet tabte terræn, og vi skal helt frem til 1960'erne, før dets rolle er udspillet.¹⁷ Mode spillede uden tvivl en stor rolle i dette skift fra maleri til luftfotografi – men luftfotografiets fordele skal nu heller ikke undervurderes.

Luftfotografiets fugleperspektiv kunne langt bedre end gårdmaleriet eller det traditionelle fotografi vise *hele* gården, og ikke mindst jordtilliggendet. Det var en fordel ved fugleperspektivet, som allerede var blevet udnyttet i de tidligste byprospekter tilbage i det 15. århundrede.¹⁸ Efter at *Odense Luftfoto* omkring 1950 introducere horisontbillederne, gav det helt nye

muligheder for at se gården placeret i det omkringliggende landskab, og denne type billeder blev hurtigt populære.¹⁹ Luftfotoet kunne også forevige gården med større akkuratess og flere detaljer end gårdmaleriet nogensinde havde kunnet.

Til gengæld var luftfotografierne bestemt ikke billige: Kunden hos Sylvest Jensen måtte i 1957 betale 420 kr. for et koloreret billede i 100 × 135 cm af en fritliggende ejendom eller virksomhed, og hele 550 kr. for et koloreret panorama i samme størrelse af en købstad eller større stationsby (omregnet ville det i dag svare til hhv. 5.500 og 7.200 kr.). Kunne kunden nøjes med et koloreret billede i 70 × 100 cm af gården, huset eller virksomheden var prisen 235 kr. (i dag ca. 2.800 kr.) – men så var billederne også med ramme og opsat på masonit!

Panoramabillede af området omkring Nyborg Slot. Nowico (1946); Det Kongelige Bibliotek, Luftfotosamlingen.

Meget billigere var det ikke hos konkurrenterne. Aalborg Luftfoto tilbød i 1961 et koloreret billede med ramme i 70 × 100 cm til 235 kr. – altså præcis samme pris som hos Sylvest Jensen i 1957. Aalborg Luftfoto kunne dog derudover tilbyde en række andre uundværlige produkter med billede af den fædrene gård, f.eks. lampetter til 35 kr. (i dag 420,-), lampeskærme til 55 kr. (660,-) og lamper m. fod af teaktræ til 75 kr. (900,-). Eller frugtskåle til 45 kr. (540,-) og askebægre til bare 25 kr. (300,-).

Man kunne dog også få mindre og billigere billeder. Både *Sylvest Jensen Luftfoto* og *Aalborg Luftfoto* tilbød kolorerede billeder ned til 24 × 30 cm med ramme, og *Aalborg Luftfoto* helt ned til 13 × 18 cm uden ramme. Prisen for et billede i 24 × 30 cm. var 50 kr. (660,-) hos *Sylvest Jensen Luftfoto* i 1957 og 60 kr. (720,-) hos *Aalborg Luftfoto* i 1961. Kolorerede billeder i 13 × 18 cm kostede 20 kr. (240,-) og i sort/hvid 8 kr. (100,-).²⁰

I løbet af 1950'erne skærpedes konkurrencen om kunderne. Det ses bl.a. af sælgernes kommentarer bag på billederne, når et salg ikke lykkedes. Odense Luftfotos repræsentanter var særligt flittige til at notere, og her finder vi bl.a. kommentarer som "Har fået Kastrup Luftfoto og føler sig snydt (med rette)" og "Er taget ved Næsen 2× saa nu er det slut." Men vi ser også, at sælgerne ikke så let gav op: "Har i farver af Sylvest ..., men for og [faa] mig til og gaa tog han 3." Kommentarerne viser også, at fru i huset kunne være den største udfordring: "Konen sagde nej, manden sagde ja" og "Manden ville købe, men Rasmine sagde NEJ." Og ofte var det fru, der fik det sidste ord: "Mutter sagde NEJ, og derved blev det" – måske af samme grund som her hos familien Jensen: "Konen sagde nej – og Jensen turde ikke."²¹

Efter omkring 1960 faldt salget. Markedet var mættet, antallet af landejendomme på retur, og der skete en kulturændring. Den mindekultur, som

gårdmaleriet og luftfotografiet af den fædrene gård var en del af, forsvandt med transformeringen fra landbosamfund til moderne industrisamfund.²²

Luftfotografiets popularitet blegede dog aldrig helt. Det Kongelige Bibliotek får til stadighed henvendelser fra folk, der ønsker at købe kopier af de gamle hus- og gårdbilleder, enten til dem selv eller som gave til familie og venner. Med tiden har andre også fået øjnene op for samlingens værdi. Gårdfotografierne har allerede været anvendt i flere studier af bondegår-

dens arkitektur og udvikling,²³ og lige nu forskes der i Kort- og Billedafdelingen i brugen af skråfotos i studier af arealanvendelse i det 20. århundrede. Med portalen "Danmark set fra luften – før Google" og den igangværende digitalisering af Det Kongelige Biblioteks luftfotosamling, er der for alvor åbnet op for nye anvendelsesmuligheder. For eksempel i komparative studier af udviklingen i infrastruktur, kulturlandskab og byudvikling. Det sidste punktum er absolut ikke sat i historien om luftfotografiets sejrsgang.

Noter

- 1 Lis Helles Olesen, Henrik Dupont & Claus Dam: *Luftfotos over Danmark. Luftfotoserier i private og offentlige arkiver*, 2011, s. 8-9.
- 2 Ibid. s. 24.
- 3 Ibid. s. 13.
- 4 Claus Bjørn (red.): *Set fra luften. Sylvest Jensen og den danske bondegård*, 1993, s. 22 & 27.
- 5 Op. cit. note 1, s. 13.
- 6 Birgitte Bøggild Johannsen & Hugo Johannsen: *Ny Dansk Kunsthistorie, Bind 2, Kongens kunst*, 1993, s. 11, 16, 50 & 69.
- 7 N.L. Faaborg: F.A. Müller og hans pinakotek. *Fund og Forskning*, 23, 1978, s. 95-128.
- 8 Broder Berg og Thorkild Nielsen: Dødeminder, fotografier og gårdmalerier. Elementer i landbefolkningens mindekultur ca. 1850-1960. *Fra Himmerland og Kjer Herred*, 99, 2010, s. 63-71.
- 9 Freddy Boysen: Billedet over sofaen i gårdens pæne stue – gårdmaleri i Midt- og Vestjylland. *Hardsyssels Årbog*, 2. rk., bd. 33, 1999, s. 50-70.
- 10 Søren Manøe: *C.J. Jespersen Ensted – en tidlig dansk gårdmaler*, 2000, s. 8-9.
- 11 Niels Bendsen: *Den fædrene gård*. Skriftserie fra Dansk Landbrugsmuseum, nr. 5, 2009, s. 94-100.
- 12 Op. cit. note 6.
- 13 Ibid.
- 14 Op. cit. note 11.
- 15 Ibid.
- 16 <www.dst.dk/da/Statistik/emner/forbrugerpriser/forbrugerprisindeks.aspx?#prisberegner>
- 17 Op. cit. note 5.
- 18 James Elliot: *The City in Maps: Urban Mapping to 1900*. London, 1987, s. 9.
- 19 Op. cit. note 1, s. 26 & 33.
- 20 Alle priser er hentet fra bevarede prislister i Det Kongelige Biblioteks Luftfotosamling.
- 21 Citaterne er hentet fra følgende prøvebilleder i *Odense Luftfoto*: 223-17, 242-24, 217-20, 216-03, 216-05, 246-12 og 242-23.
- 22 Op. cit. note 5.
- 23 F.eks. Claus Bjørn (red.): *Set fra luften. Sylvest Jensen og den danske bondegård*, 1993 og Peter Bavnhøj: *Dansk landbrug set fra luften, den store udendørs fortælling*, 2004.